

PANNON EGYETEM
MODERN FILOLÓGIAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

Oktató: Langerné Dr. Buchwald Judit

Tantárgy: Nevelésfilozófiák és elméletek története

Recenzió - Ellen Key: A gyermek évszázada

Budapest, 1976

Tankönyvkiadó

Fordította: Szilágyi Pál

Készítette: Dombi Tibor

Szak: Pedagógia tanár - Informatika tanár MA/levelező

Tanév: 2016/2017. I. félév

Neptun-kód: ILK14J

Veszprém, 2016. december 12.

Előszó

Felkészülésem, és témaválasztásom során érdekes volt rálátni legalábbis egy pillanat erejéig azokra a rendszerszerű elméleti munkásságokra, amellyel pl. Kármán Mór egészen a nevelés filozófiai megalapozásától a tantervig terjedően, valahogy úgy jelöli ki a pedagógiai útvonalat, mintha azt venné természetesnek, hogy az egyén elszenvedő és nem alkotó része az őt nevelő-oktató folyamatnak. Fordítva Key-nél a másik oldalon meg azt látni, mintha az individuum nem lenne szerves része az őt (néha önmaga ellen) nevelő társadalomnak; egymás ellentéteiben is ugyanúgy hiányzik az külső keret, hogy a „tudás- és erkölcskonstrukció” felépítésének íve kölcsönös egyezségen és érdekeken működik csak megfelelően – hosszútávon. Igaz, míg az előbbi egy teljes oktatási-nevelési rendszer tudományos szintű felépítésének a műve, addig az utóbbi a forradalmi idő, a változások irányába forduló „próféta” látomása. Én nagy lelkesedéssel tekintettem bele ebbe a pozitivistá látomásba – amely a mai magyarországi viszonyokat tekintve, csakúgy, mint a megjelenését követő évtizedeket – a lelkes és átszellemült ábrázatból keserű fintorrá változott.

*

Az új század eufóriája

Mindig meglepett az az eufórikus várakozás, amellyel az európai szellemi emberek a XX. század fordulóján várták ezt az egyébként önkényesen kijelölt dátumot, mintha a számok sora már önmagában garancia lenne bármilyen változásra úgy az egyénre, mint a társadalomra nézve. Ellen Key munkáján is tetten érhető ez az indokolatlan optimizmus, miközben csodálattal tölti el az embert a lelkesedés, és várakozás, hogy majd az eljövendő idő rendbe teszi azt, amit a múlt bűnei okoztak. Ennek alapja az a fejlődésbe vetett naiv hit, amelyet az evolúció-elmélet kiterjesztése jelentett. A szellemtörténeti iskola nagyjai is a nyugati civilizáció alkonyának sötét felhőiben felcsillanó világosságként üdvözölték ezt a két X-et, belevetítve várakozásaikat, szimbólummá emelve, mint a haladás jelvényét. Ellen Key is bibliai hasonlattal várja a fegyverek ekevassá varázslását az értelem erejével, de ő ennek mozgatórugóját az új generációk „megszentelésében” véli megtalálni.

Fölmerül egyébként a kérdés, hogy milyen világkép, milyen környező világ vezetett ilyen radikális elutasításhoz, mennyire volt részese vagy esetleg elszenvedője az író annak a pedagógiai környezetnek, amelyet fenekestül kívánt volna fölfordítani. Poros Andrea *A gyermek évszázada előtti Ellen Key* című tanulmányában (Tanulás és fejlődés 2016, szerk.: Karlovitz János Tibor, PPKE, forrás: www.irisro.hu/pedagogia2016konfktotet) írja le, hogy a szerző szabad, felvilágosult szellemben nevelkedett, ugyan a nemi elkülönítés érintette, amennyiben lányként ki volt rekesztve az akkori svéd állami rendszer alapoktatás bizonyos részéből, ezt bőven kárpótolta az otthoni és magántanulmányok szülők általi biztosítása. Ebből a nézőpontból inkább úgy látszik, sajnálta azokat, akik ezt a háttérrel nem kapták meg - az mindenesetre nyilvánvaló, hogy arisztokrata családi háttere rendkívül széleskörű szellemi

bázist teremtett fejlődése elősegítésére, és inkább az egyéni érdeklődés, mint állami tervek irányították kialakuló intellektusát. A becsontosodott dohos állami nevelő és oktató intézmények börtönszerűsége láttán, a gyermeknek, mint individumnak a nevelés középpontba állítása jelentette számára azt a nézőpontváltást, amit elvárt a huszadik századi változásoktól. Ugyanakkor nézeteinek szenvedélyes érzelmi töltését, amellyel A gyermek évszázadában a gyermek felé fordul, különösebb erőlködés nélkül írhatjuk annak számlájára, hogy érdekes ellentmondásként a megfelelő és bőséges szellemi háttérrel meglehetősen rideg és kissé személytelen, sőt elhanyagolt szülői attitűd keretezte. Ebből következik Keynek az anyaság-szerep iránti elkötelezettsége, amit nevetséges módon értett és magyarázott félre Bródy Sándor az író budapesti előadása alkalmából írt rosszlemkű cikkében. (Bródy Sándor: Új asszonyalakok. Jövendő, 1905. 14. 17-20. o.)

A természeti lény felsőbbrendűsége

Rousseau filozófiája és a romantikus írók nyomán szerzett „természetes (vad) ember” kissé ironikussá vált felfogása vezeti Ellen Keyt odáig, hogy valamiféle panteisztikus tudattal ruházza föl a természetet, amely erre vagy arra „teremti” az embert szülőként és gyerekként. Ez a ma kissé nevetségesnek ható civilizációkritika és túlzó reakció a racionalizmus érdelemmentességére, magyarázza az olyan szélsőséges és a valóságtól elrugaszkodó, de kétségtelenül irodalmi értékű kifejezéseket, mint: „lélekgyilkolás az iskolában”. Amellett el kell fogadnunk, hogy forradalmi pedagógia-elméleti megalapozása a maga világában kerek, és kiindulópontja a saját koordinátarendszerében érvényes, amennyiben a hagyományos nevelés rendszerszintű törekvéseit kifejezetten szembeállítja a gyermek autonóm fejlődésével. Bár talán még ez is túlzás, hiszen erős lenne azt állítani, hogy az akkori pedagógiai rendszerek érdekei semmilyen ponton nem találkoztak volna a nevelt személy egyéni érdekeivel, gondoljunk csak a társadalmi érvényesülésre. Mint ahogy az is irodalmi túlzás, hogy a gyermek „elzárja bensejét”. A megértést, az empatikus hozzáállást a pozitív megerősítést persze jogosan hiányolja a korabeli kiemelt pedagógusi attitűdök sorából. A rendszer csak a vadhajítások lenyesegetését várta a pedagógustól. A *gyermekség csodálását* különben minden szülő ismeri, és teljes mértékben egyet ért azzal, hogy a gyermek nem kialakulatlan felnőtt, hanem a maga világában egy teljes személyiség, akit csak így lehet kezelni. Egyenrangúan. Filozófiailag talán érthető, nevelés szempontjából mindenképp hibás gondolat Spencer alkalmazkodási és Nietzsche hatalommániájának tengelyére helyezni a gyermek útját, mintha csak ezek kettős nyomában lehetne elképzelni a személyiség kibontakozását. A kritikus megjegyzések mellett azért külön kiemelném a gyermeki lélek rezdüléseire is figyelő „új nevelő” felrajzolását, amely például a mai iskolai keretek között tulajdonképpen elképzelhetetlen, de elemeiben mindenképp hordozza a kívánatos és eszményi viszonyt ebben a kapcsolatban. El kell hinnünk, hogy a gyermek természeténél fogva se nem jó se nem rossz, hanem irányítani kell a saját érdekeinek a másokéval való összhang technikájának elsajátítására – nevelési szempontból, oktatási szempontból meg olyan flexibilis tudással kell felvértezni, hogy megállja a helyét az információs társadalom XXI. századi kihívásai között.

Rendszerkritika

Átható és gyilkos rendszerkritikája gyermekképéből adódik, és a porosz iskolarendszer hibáit természetéből adódóan emeli ki. Nem véletlen, hogy igazi botrányt a könyv német fordítása váltott ki. Miközben az iskolapadba, tanrendbe szorított oktatást szapulja, nagyrészt az empirikus élményeket hiányolja, de hiába helyezné át az oktatás színterét, akár otthonra, sztenderdizálás nélkül szétesne a társadalom maga is. Hiszen még a tehetségek se jutának végig azon az úton, ami őket a tehetségük gyakorlati haszonnal járó megvalósítását lehetővé tenné. A kiragadott fogalmak, mint az „általános műveltség” nevetségessé tétele jelzi szinte gyűlöletes szembenállását a korabeli iskola fogalmi térképével és működésének elvi alapjaival kapcsolatban. Konkrétumok nélkül veti föl az iskola tudásátadási koncepciójának teljes elvetését, később azért megengedve, hogy az alapkészségek általános oktatása kihagyhatatlan pedagógiai alapfeladat. Nyilván az a kérdés, hogy mi van azon túl. Ő, apja könyvtárából szabadon választhatott bármilyen könyvet, és nem véletlen, hogy a jövő iskoláját egy nagy könyvtárnak képzei, meg műhelynek, meg kirándulásnak, kiemelve, hogy a szülők válogatnának a szellemi táplálékból. Aki járt életében iskolában, eléggé megrémülne ettől a kavalkádtól... Ellen Key időnként zavaros és túl elméleti fejtegetései mellett feltűnik egy olyan elv, amely biztos, hogy lényeglátásáról, tesz tanubizonyyságot, sőt jóstehetségről is: *"Only then will the school become a place where individuals get learning to last a lifetime, not as now, even when the best face is put upon it – where they are impoverished for life."* (*The Century of the Child* by Ellen Key, G.P. Putnam's Sons 1909) (*"Csak akkor válik az iskola olyan intézménnyé, ahol az életnek tanulnak, ellentétben a mai iskolával, ahonnan az ember még a legjobb esetben is elszegényedve lép ki az életbe."* – Szilágyi Pál fordítása) Mi a kifejezést is angolul ismerjük, long life learning, azért idéztem ide angolul a szerző prófétai szavait. Ahogy ebben a mozzanatban is benne van, Ellen Key látnoki képességekkel érzékelt a modern iskola kritériumait, ha időnként el is vitte a hév nem éppen életszerű irányokba.

Álmok

Key álomiskolájában a tantárgyak közül kiemeli a négy fő tantárgyat, történelem, földrajz, természettudomány, matematika, ezeket nem lenne szabad egyszerre tanulni. Kétségtelen van ebben logika, és ma is vannak ilyen szellemben tanító magánintézmények, valószínű a végeredmény szempontjából nem ez a leglényegesebb módszertani kérdés. A nyelvtan feleslegessé minősítése enyhén szólva is kérdéses, legalábbis én érvelését nem tudtam maradéktalanul elfogadni. A tantárgyi koncentráció érdekes módon mindenki által dicsért módszere nem tud igazán gyökeret verni a tantárgyakra, tudományokra osztott tanrendben, Key a pár gyakorlati következmény között már említi a tantárgyak közötti összefüggések szükségességét. Később a szerző szembeszáll azzal a nézettel, amely az iskolát összeköti a későbbi sikeres étellel, valószínűleg azért, mert a kritika azonnal adódik, hogy van-e értelme kiemelni az iskolát, és pusztán a lét szemlélődését tenni meg annak céljaként, elvetve a későbbi célok figyelembevételét. Itt talán hiányzott egy láncszem Key gondolkodásából, ez már a posztmodern társadalom kívánsága, és ez alá be lehetett volna sorolni az iskolaáalom

célját, hogy az érvényes tudáskonstrukció folyamatosan és egyre gyorsabban változik, ezért annak széleskörű alapjait úgy lehet jól felépíteni, hogy a szükséges támpontok köré új ismereteket lehessen kapcsolni.

Összefoglalás

Key könyve a gyermeki jogoktól a gyermekmunkáig sokmindenre kitér, én a pedagógiai részre koncentráltam. A szerző nevelésfilozófiai világképe kerek. Pedagógiai antitézisei sokat segítettek a későbbi iskolák elméleti tisztázásaiban. Jogosan irányította a figyelmet a porosz típusú iskolarendszer szabványai közt elvesző gyermeki személyiségre, és olyan módon reformálta meg a pedagógiai gondolkodást, hogy egész nézetrendszerek épültek fel felvetései nyomán.

"Az én álomiskolám mindaddig nem születik meg, amíg az államok a militarizmus érdekében hozzák a legnagyobb áldozatokat. Csak ha ezen már túlhaladnak, akkor jut el az ember a fejlődésnek olyan magas fokára, amikor belátja, hogy a legdrágább iskolai terv a legolcsóbb! Akkor majd a fejlett emberi agyat és az erős szívet tekintik a társadalom legnagyobb értékének." (162. o.)

A tanulság száz év után is csak az, hogy az államnak úgy kell figyelnie az általa működtetett iskolarendszer jövőformáló szerepére, hogy eldönti: kiegyensúlyozott személyiségek társadalmára vagy gazdasági kényszerekben sikereket hajszoló „alrendszer” kiépítésére törekszik.